

חמשה חובשי תורה

עם פירוש
רמב"ן

המבואר

בראשית

עם תרגום אונקלוס
מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים
פירוש רש"י
מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים

פירוש הרמב"ן

מוגה ע"פ כת"י ודפוסים קדמונים
עם ביאור דבריו
בתוספת מקורות ועיונים
ובו הרחבת הענינים והעמקתם

בסייעתא דשמיא
יוצא לאור על ידי
ממלכת התורה "עוז והדר"
מיסודו ובנשיאותו של הגאון רבי יהושע לייפער שליט"א
אב"ד דק"ק באר משה מאנסי

ראש ביהמ"ד ועורך ראשי
הרב מנחם מנדל פומרנץ

הרב אהרן פיישר
מחבר "ביאור רמב"ן"

השתתפו בעריכת כרך זה:
הרב אברהם יצחק רוטנשטיין

הרב משה אולבסקי	הרב יחיאל מוזס
הרב יחיאל מרדכי אורבך	הרב יצחק פרוש
הרב משה בצלאל אלתר	הרב אברהם משה קליינהנדרלר
הרב אברהם מרדכי לב	הרב ישראל רובין
הרב מאיר לוי	הרב משה מנחם רוטנשטיין
הרב מרדכי ליברמנט	הרב משה מנחם רנד
הרב אריה שטראוס	

כל הזכויות שמורות
לממלכת התורה "עוז והדר"

Rabbi Y. Leifer
8 Truman Ave.
New Square, N.Y. 10977

היות והושקע במהדורה זו הזן רב וגיעה רבה, לכן ע"פ דין תורתנו
ולהבדיל ע"פ הזכויות בכל המדינות, אנו אוסרים בכל תוקף כל הדפסה
צילום והעתקה כולל העתקה חלקית, וכל שימוש מסחרי בפירושים
במקורות ובכל ההוספות. ושארית ישראל לא יעשו עוולה.

נדפס בארץ ישראל
על נייר חו"ל שאין בו חשש חילול שבת

PRINTED IN ERETZ ISRAEL

הפצה והזמנות: 'היכלי תורה'

בא"י ישראל:	באר"י כ:	באירופה:
טל. 02-9924603	tel. (718) 437-0054	tel. 44-191-430-0333
פקס. 03-5435884	fax. (718) 437-3514	fax. 44-191-430-0555

הארות והערות יתקבלו בברכה
ת.ד. 9359 בית שמש
פקס: 03-5423180

א א בראשית ברא אלהים את השמים

ב' רבתי

רש"י

א (א) בראשית. אמר רבי יצחק, לא היה נרין להמחיל את התורה אלא מהחזק הנה לך (שמות יב ב) שהיא מנזה ראשונה שנזקקו זה ישראל, ומה טעם פתח

רמב"ן

א (א-ב) בראשית ברא אלהים. אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל התורה, אלא מהחזק הנה לך (שמות יב ב), שהיא מצוה ראשונה שנצטוו ישראל, ומה טעם פתח בבראשית, משום פתח מעשיו הגיד לעמו וגו' (תהלים קיא ו) שאם יאמרו אמות העולם, לסטים אתם שכתבתם לכם ארצות שבעה גוים,

ביאור רמב"ן

א מפני מה התחילה התורה בסיפור מעשה הבריאה, לכאורה היה לה לעסוק רק במצוות. ב במאמר החדש הזה לכם, נצטוו במצוות קידוש החדש (חניך מצוה ד). ג ואף שישנם מצוות שנאמרו קודם מצות קידוש החדש, כגון מילה וגיד הנשה, לא נצטוו בהם אלא יחידים, ומצוה זו היא מצוה ראשונה שנצטוו בה כלל ישראל (רא"ם). ד שהמצוות הם עיקר התורה, ולא היה ראוי להיות פתח דבריה של תורה כי אם במצוה, ומה לנו לסיפור חדוש העולם, והיה אפשר שיהיה הענין מסור לקבלת ישראל, ושלא יכתב בספר התורה (רבינו בחיי בהקדמה, וכע"ז ביאר רבינו להלן ד"ה והתשובה). ואף שאין בתורה תיבה שלא לצורך, מ"מ 'תורה' היא מלשון 'הוראה' להורות המעשה אשר נעשה, ולא הוצרכה להתחיל אלא ממצותיה (רא"ם גר"א). ה היינו, בכל מעשה בראשית ומעשי האבות עד שנצטוו במצוות החדש הזה לכם. נובגו"א פירש שכאן מסתיימת הקושיא. אך הרא"ם פירש שתיבות אלו הם תחילת תירוץ. ו כמו שנאמר (דברים ז א) כי יביאך ה' אליהן אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה ונשל גוים רבים

מקורות ועיונים

א [א] שאם יאמרו אמות העולם. בתנחומא ישן (א), ובילקוט (שמות יב רמז קפז) לא הובא המשך המאמר. [וראה עוד בוורר (ח"ב לט), שהקשה שהיה צריך להתחיל מ'החדש הזה לכם', ותיירץ באופן אחר].

ב [ב] כי צורך גדול הוא להתחיל התורה בבראשית ברא אלהים. מהר"י אבוהב דקדק מקושיית רבינו שלמד בדעת רבי יצחק שהקשה שלא הוצרכה התורה להזכיר כלל מעשה בראשית, ולכן הקשה שוראי שיש להזכיר זאת, לפי שהיא שרש האמונה. אך אם היה רבינו מפרש שלא הוצרכה התורה להזכיר זאת בתחילה כמשמעות הלשון 'מה טעם פתח', אלא אחר פרשת החדש, אם כן לא קשה קושיית רבינו, כי הלא יזכירו זאת אחר מצות החדש. ואם נאמר שקושייתו היא שכיון שהוא משרשי האמונה לכן יש להזכירו בתחילת התורה ולא באמצעה, א"כ מה ביאר רבינו בהמשך את קושיית רבי יצחק 'כי כל זה לא יובן בינה שלימה', ולפי זה אף באמצע התורה אין לכותבו. ומה שהכריח את רבינו ללמוד כן בדברי רבי יצחק, מפני שאם לא כן לא יובן תירוץ של רבי יצחק, שהרי כדי שלא יאמרו האומות אין צורך לכתוב

זאת דוקא בתחילת התורה כי גם באמצעה או בסופה די כדי לדעת שהארץ של הקב"ה היא, אלא מוכרח שקושיית רבי יצחק היא שלא תכתוב התורה כלל סיפורי הבריאה והדורות הראשונים כלל.

ג [ג] כי הוא שורש האמונה. וכ"כ רבינו בפרשת יתרו (שמות כ ז): ולכן אמרו ז"ל (חולין ה) שהשבת שקולה כנגד כל מצוות שבתורה, כמו שאמרו בע"ז, מפני שבה נעזר על כל עיקרי האמונה, בחדוש ובהשגחה ובנבואה. [וראה לשון רבינו בהקדמה: התורה, יכלול הספורים מתחילת בראשית, כי הוא מורה אנשים בדרך בענין האמונה].

ד [ד] וכ"כ מי שאינו מאמין בזה וכו' הוא כופר בעיקר. כלומר, שחובה לדעת את מעשה בראשית, וכתב רבינו (שמות כ ז) על הפסוק 'זכור את יום השבת': ועל דרך הפשט אמרו שהיא מצוה שנזכור תמיד בכל יום את השבת, שלא נשכחנה ולא יתחלף לנו בשאר הימים, כי בזכרנו אותה תמיד, יזכור מעשה בראשית בכל עת, ונודה בכל עת שיש לעולם בורא, והוא צוה אותנו באות הזה כמו שאמר (שמות לא יז) 'כי אות היא ביני וביניכם'. וזה עיקר גדול באמונת האל. ע"כ.

רש"י

דָּרְפוֹ (משלי ט כג), ונצטיל ישראל שנקראו ראשית תְּנוּפָתָהּ (ירמיה ז א). ואם זאת לפרשו כפשוטו כך פרשה, בראשית צריכת שמים וארץ והארץ היתה תהו ובהו ומשך ויאמר אלהים יהי אור. ולא זאת המקרה להורות סדר הצריכת לומר שאלו קדמו, שאם זאת להורות כך, היה לו לכתוב

רמב"ן

אמר רבי יצחק שאין להתחלת התורה צריך ב'בראשית ברא', והספור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים, והאריכות ביצירת אדם וחיה, וחטאם ועונשם, וספור גן עדן וגרישת אדם ממנו, כי כל זה לא יובן בינה שלמה מן הפתובים ט. וכל שכן ספור

ביאור רמב"ן

אין דורשין במעשה בראשית אלא לתלמיד אחד ובצנעא עיי"ש. יז כלומר, שאין צורך להתחיל את התורה בפסוקים אלו, לפי שאין בהם הבנה והשגה וגם אסור לגלותם לרבים, ולא היו צריכים להכתב כלל (מהר"י אבוהב, וראה לעיל). [ובמעשי ה' העיר שלשון רבינו אינו מדויק, שכאן כתב: שאין להתחלת התורה צורך בבראשית ברא אלהים, ומשמע שהיה צריך לכתוב אך לא בתחילת התורה, ולעיל כתב: מפני שמעשה בראשית סוד עמוק איננו מובן מן המקראות, ומשמע שאין בהם צורך כלל שיהיו כתובים בתורה]. יח דקדק לומר 'נברא' ביום ראשון, ונעשה' ביום שני ושאר הימים, וזה ע"פ דברי רבינו (להלן ד"ה בראשית, וכן להלן פסוק כו) שביום הראשון 'ברא' ה' יש מאין, ואילו מיום השני והלאה 'עשה' יש מיש. יט שכיין שאין לנו הבנה בהם, אם כך לא היו צריכים כלל ליכתב.

מקורות ועיונים

שאינו מאמין שהוא נברא מאין וסבור שהוא נברא יש מיש, ולאדם זה לולא היה נכתב היה נהרס שורש האמונה [אך יש לו תורה, שכיין שמאמין בחידוש העולם, אף שמאמין שנעשה מיש, מ"מ הוא מאמין בניסי התורה, שכשם שעשה את העולם מיש, כך יכול לקרוע את הים ולהעמיד השמש]. וראה בנמוקי שמואל שביאר בענין אחר.

[ז] ויודעיו חייבין להסתיר אותו. כן דרשו במדרש (בר ש א): רבי לוי פתח 'כבוד אלהים הסתר דבר וכבוד מלכים חקור דבר' (משלי כה ב), רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא אמר מתחלת הספר ועד כאן נ'ירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד' (פסוק לא) כבוד אלהים הוא, הסתר דבר, מכאן ואילך נ'יכולו השמים' וגו' כבוד מלכים חקור דבר, כבוד דברי תורה שנמשלו במלכים שנאמר (משלי ט) 'כי מלכים ימלוכו' לחקור דבר. וראה מה שכתב רבינו בדרשת תורת ה' תמימה: וענין מעשה בראשית סתום, ואני איני יודע אותו, ואלו ידעתינו אסור הייתי לפרשו ברבים. ובדאי אין ספק שהיה לרבינו השגה בעניינים אלו, וכפי שכתב להלן (פסוק א): והפירוש בסדר הכתובים בזה נשגב ונעלם, ודעתינו בו פחות מטפה מן הים הגדול. והרי שהיה לרבינו בזה השגה, וכ"כ (להלן פסוק ו): וזה מענין מעשה בראשית הוא, ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר, שהענין הוא מסתרי התורה, ואין הפסוקים צריכים לביאור הזה, כי לא יאריך הכתוב בענינו, והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו. אבל רבינו תפס לשון חז"ל (ברכות ד.) שאמר: למד לשונך לומר איני יודע.

להם כל הארץ של הקדוש צורך הוא היא, הוא צריכה, ונתנה לאחר ישר צעניו, צלנונו נתנה להם וצרנונו נטלה מהם ונתנה לנו (תנחומא ישן יא): בראשית ברא. אין המקרה הזה אומר אלא דרשני, כמו שדרשוהו רבותינו זכרונם לברכה (ב"ר א א) נצטיל התורה שנקראת ראשית

וחושב שהעולם קדמון, [ה] הוא כופר בעקר, [ו] ואין לו תורה כלל:

והתשובה י, מפני שמעשה בראשית סוד עמוק, איננו מובן מן המקראות, ולא יודע על בוריו, אלא מפי הקבלה עד משה רבנו מפי הגבורה ט, ויודעיו חייבין להסתיר אותו ט, לכן

יב הרמב"ם (מוציא ח"ב פכ"ה) ביאר, שהכפירה בחידוש הבריאה, לומר שהעולם קדמון ושנברא מעצמו הוא הורס יסודי התורה, ומבטל את כל התורה. [ו]ראה לשון רבינו (ויקרא יט ל): כי מי שאינו משמר אותה [את השבת] מכחיש במעשה בראשית ואין לו תורה כלל. יג ביאור קושיית רבי יצחק שהקשה 'לא היה צריך להתחיל' וכו'. יד ראה לשון הרמב"ם (פתיחה למד"א): כי אף החכמים הגדולים שהשיגו בזה לא השיגו בסודות הגדולות ההם עד סופם ותכליתם. טו רק על ידי קבלת הדברים איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה ששמע מפי הגבורה, אפשר להשיג הדבר. [ו]כ"כ רבינו בדרשת תורת ה' תמימה: לפי שיש בתורה סודות מעשה בראשית שהזכיר אונקלוס, וסוד מעשה מרכבה, וסודות אחרים רבים שנאמרו מפה אל פה, ואינם נמסרים אלא לחסיד שבישראל]. טז כמו ששנינו (חגיגה יא):

[ח] הוא כופר בעיקר. זה לשון המו"נ (ח"ב פכ"ה): והסבה השנית, כי האמננו שהשם יתברך בלתי גשם, לא יסתור לנו דבר מיסודי התורה ולא יזכיר מאמר כל נביא, ואין בו אלא מה שיחשבו הפתאים שבוה כנגד הכתוב, ואינו כנגדו כמו שבארנו אבל הוא כוונת הכתוב. אבל אמונת הקדמות על צד אשר יראה אותו אריסטו, שהוא על צד החיוב ולא ישתנה טבע כלל, ולא יצא דבר חוץ ממנהגו, הנה היא סותרת הדת מעקרה, ומכזבת לכל אות בהכרח, ומבטלת כל מה שתיחל בו התורה, או תפחיד ממנו האלהים.

[ז] ואין לו תורה כלל. ה'רא"ם הקשה, מה תועיל כתיבת דבר זה בתורה, שאם הכתיבה היא מפני המינים המאמינים שהעולם קדום, הרי הם מכחישים התורה, ויכחישו גם את סיפור הבריאה, ואם הכתיבה היא לאדם המאמין, הרי יאמין שהעולם נברא ואינו קדום אף אם יהיה זה בקבלה ולא יהיה דבר זה נכתב בתורה. וכתב הר"א אשכנזי במעשי ה' שכוונת רבינו לבאר, שהרי יתכן לסבור שהעולם קדום ולא נתחדש בו דבר, וכך היה לעולמים, ויתכן לסבור שהן אמנם נתחדש העולם, אך לא נברא מאין אלא נעשה יש מיש. וזה הקשה רבינו על דברי רבי יצחק, כי התורה כתבה מעשה הבריאה כדי לשלול שתי אמונות אלו, ולומר שמי שאינו מאמין בחידוש כלל, שסבור שהעולם קדום, אין לו תורה כלל [שכיין שסבור שלא ה' ברא את העולם, כך סבור שאינו יכול להרסו ולעשות את הנסים הכתובים בתורה] ואכן לא נכתב מעשה בראשית בתורה בעבורו. אלא שכתובת מעשה בראשית בתורה תועיל לאדם המאמין בחידוש העולם, אלא

רש"י

ט, כלומר, תחלת דבורו של הקדוש ברוך הוא צהושע
 ויאמר ה' אל הושע וגו'. ואם תאמר להורות על שאלו
 תחלה נבראו ופירושו בראשית הכל צרא אלו, ויש לך
 מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו פי
 לא סגר דלתי בטני (איוב ג ט), ולא פירש מי הסוגר, וכמו

צראשונה צרא את השמים וגו', שאין לך ראשית במקרא
 שאינו דצוק לתיבה שלאחריו, כמו צראשית ממלכת יהויקים
 (שם כז א), ראשית ממלכתו (להלן י א), ראשית דגגך (דברים יח
 ד). אף כאן אמה אומר בראשית צרא אלהים וגו' כמו
 בראשית צרוא, ודומה לו תחלת דבר ה' צהושע (הושע א

רמב"ן

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה
 ב'בראשית ברא אלהים', [ח] וספור כל ענין
 היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו
 וכל שנת תחת רגליו, וגן עדן שהוא מבחר
 המקומות הנבחרים [ט] בעולם הזה, נעשה מכוון
 לשבתו, עד שגרש אותו חטאו משם. ואנשי דור
 המבול בחטאם גרשו מן העולם פלוג, והצדיק

המבול והפלגה, שאין הצורך בהם גדול, ויספיק
 לאנשי תורה בלעדי הפתובים האלה, ויאמינו
 בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (שמות כ א), 'כי
 ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את
 הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי',
 ותשאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה
 מסיני, עם תורה שבעל פה:

ביאור רמב"ן

הכתובים בספר בראשית, תהיה ליחידים הראויים לכך ע"י
 מסירתם מאיש לאיש, כמסירת התורה שבע"פ איש מפי איש
 עד למשה רבינו שקיבל תורה מסיני. כו רבי יצחק מבאר
 הטעם שהתחילה התורה במעשה בראשית ומה שנברא בכל
 יום, ושאר המעשים עד למצות קידוש החדש. כז מלשון
 הכתוב בתהלים (ח ז) 'תמשילו במעשי ידך כל שנתה תחת
 רגליו'. וכלומר, שהמשיל ה' את האדם על כל הבריאה, וכמו
 שאמר (פסוק כח) 'ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים
 ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ'. כח גן עדן
 הוא בעולם הזה ממש [והאריך רבינו בענין זה להלן ג (כב)],
 ראה שם, מלבד גן עדן שבעולמות העליונים. וכתב רבינו
 עוד (שער הגמול): דבר זה עיקרו בתורה ופירושו בדברי סופרים
 שגן עדן מצוי הוא בעולם הזה במקום ממקומות הארץ. ראה
 שם אריכות דבריו. כט נעשה מקום שבתו של אדם הראשון,
 כמבואר בכתוב (להלן ב ט) 'וינחהו בגן עדן'. ע"פ הכתוב
 בפרשת בשלח (שמות טו יז) 'מכון לשבתך'. פ אחז שחטא
 בעץ הדעת, גורש מגן עדן, כמו שנאמר להלן (ג כד) 'ויגרש
 את האדם וישלחהו ה' אלהים מגן עדן'. פא כמו שנאמר
 (להלן ז כג) 'וימח את כל היקום אשר על פני האדמה מאדם
 עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים וימחו מן הארץ', וכתב

כ סיפור המבול והפלגה אין הצורך בהם גדול לדעתם, לפי
 שאינו מעיקרי האמונה. כא כלל ישראל מקבלי ולומדי
 התורה. כב הרי נתבאר שמשורש האמונה שנדע שה' ברא
 את העולם, אבל דבר זה די שנדעהו באופן כללי אף בלא
 שנדע בדקדוק ובפירוט היאך נברא העולם בכל פרטיו. ולפי
 שנוכרה הבריאה בעשרת הדברות, די לנו בידיעה זו. וזו
 קושיית רבי יצחק מה טעם פתח בבראשית, מדוע הוזכר
 ענין מעשה הבריאה בפירוט והרחבה. כג שבפסוק זה
 מפורשת האמונה בחידוש העולם, ובבריאתו בששה ימים.
 כד כלומר, לא תעלם ידיעה זו מבני האדם כליל, אלא תשאר
 ליחידים הראויים לה. והטעם שצריכים היחידים לידע ידיעה
 זו, ראה לשון רבינו בדרשת תורת ה' תמימה: יראה בתורה
 מה נברא ביום א' ומה נברא ביום ב', ואם יסתכל בזה
 ויתחכם בענין, ומפי מלמד בעל קבלה, ידע כי הקודם בבריאה
 דק מן השני, וכי הוא נאצל ממנו, וידע היסודות כמה הם
 וכו'. [והחיוב לידע כל זה הוא בזהר חדש (שי"ש ע ד),
 והרחיב הרמח"ל בביאורם בהקדמת קל"ח פתחי חכמה, וראה
 עוד בהקדמת הרח"ו לשער ההקדמות מה שביאר במאמר
 חז"ל זה]. כה פירוש, הידיעה הברורה והמפורטת של סדרי
 מעשה בריאת העולם בכל יום ויום, וכן שאר סיפורי התורה

מקורות ועיונים

לומר שהוא נברא אחרון, ומצד סדר הבריאה יש לו לשלוט עליהם,
 לפי שנברא אחרון, שילכ הנברא אחר חבירו שליט על חבירו
 כמבואר במדרש (ב"ר יט ד). אך כתב שדברי רבינו צריכים ביור
 שלפ"ז היה לרבינו לומר זימה טעם פתח בבראשית להודיע בריאת
 האדם ותולדותיו ומקריהם שאם יאמרו אומות העולם, שהרי עיקר
 התשובה הוא מדוע הזכירו את בריאת האדם ותולדותיו, ולא פרטי
 סדר הבריאה בשאר הימים. [ובנמוקי שמואל תירץ שלכן הביא
 רבינו בסמוך את דברי המדרש זימה טעם גילה הקדוש ברוך הוא
 לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני, ולא
 המשך המדרש למנות את שאר הימים כרוכל, והתכוון לשאול על
 כל פרטי מעשה בראשית ובריאת האדם ומקריהם].

[ט] בעולם הזה. וכ"כ רבינו להלן (ג כב): ודע והאמן כי גן עדן
 בארץ, ובו עץ החיים ועץ הדעת, ומשם יצא הנחור

[ח] וספור כל ענין היצירה עד בריאת אדם. ברא"ם וביפה
 תואר הקשו, שלא היתה התורה צריכה להאריך בפרטי
 הבריאה, שהיה צריך לומר בקצרה 'השיית ברא את השמים והארץ,
 ויברא את האדם, והענישו בחטאו, והעניש את דור המבול ודרו
 הפלגה', ולא היה צריך לומר מה נברא בשאר הימים. [ובנמוקי
 שמואל דחה הקושיא, שאף אם נאמר שאכן לא הוצרך להזכיר את
 פרטי בריאת שאר הימים, מ"מ מדוע הוזכרו שאר עניני התורה
 וכגון אלופי עשיו וכדו' שאר עניינים, אלא ודאי שאחר שהתחילה
 התורה בסיפור מעשה הבריאה, היה צורך להמשיך בפירוט
 העניינים]. וכתב ב"פ"ת לבאר בב' אופנים. א' שכיון שרצה לפרט
 בריאת האדם כדי לומר שאחר שחטא הענישו, וכדי לבאר את
 ירושת הארץ, לכן פירט כבר גם את שאר הנבראים. ב' שכיון שרצה
 להודיע שהאדם הוא מושל על כל הנבראים, זכר סדר הנבראים

רש"י

שהרי המים קדמו, שהרי כתיב (פסוק ז) ורוח אלהים מרחפת על פני המים ועדיין לא גילה המקרא (בסידור הקודמים והמאחרים כלום) נראת המים ממי היתה, הא למדת שקדמו המים לארץ. ועוד שהשמים מאש ומים

יִשָּׂא אֶת חֵיל דְּמַשְׁק (ישעיה ט ד), ולא פירש מי ישאלו, וכמו אֶם יִמְרוּשׁ בְּצִנְקִים (עמוס ו י), ולא פירש אֶם יִמְרוּשׁ אֶם יִמְרוּשׁ אֶם יִמְרוּשׁ, וכמו מִגִּיד מִרְאשִׁית אֲחֵרִית (ישעיה מו י), ולא פירש מִגִּיד מִרְאשִׁית דְּבַר אֲחֵרִית דְּבַר. אֶם כֵּן תִּמָּה עַל עֲמָךְ

רמב"ן

כֵּן הוּא מְשַׁפֵּט הָאֱלֹהִים בְּאֶרֶץ מְעוֹלָם^ל. וְכָל שָׁפָן^ט עִם הַמִּסְפָּר בְּכָתוּב (להלן ט כה) כִּי פָנַעַן מְקַלֵּל וְנִמְכָּר לַעֲבָד עוֹלָם^מ, וְאֵינָנו רְאוּי שְׂיִירֵשׁ^{יא} מִבְּחַר מְקוֹמוֹת הַיִּשׁוּב^{מא}, אֲבָל יִירָשׁוּהוּ^{יב} עֲבָדֵי ה' זָרַע אוֹהֲבֵוֹ^{מב}, פָּנַעַן שְׂכָתוּב (תהלים קה מד-מה) וְיִתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם

לְבָדוֹ נִמְלֵט הוּא וּבְנָיו^{לב}. וְזָרַע^ל, חֲטָאִם גֵּרָם לָהֶם לְהַפִּיצֵם בְּמְקוֹמוֹת וּלְזָרוֹתָם בְּאֲרָצוֹת^{לז}, וְיִתְפָּשׁוּ לָהֶם הַמְּקוֹמוֹת לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיֵיהֶם כְּפִי שְׁנִידוֹמָן לָהֶם^{לח}. אִם כֵּן רְאוּי הוּא, פְּאֶשֶׁר יוֹסִיף הַגּוֹי לְחֲטָא, שְׂיִאבֵד מִמְּקוֹמוֹ^{לי} וְיָבִיא גּוֹי אֲחֵר לְרִשְׁתָּ אֲרָצוֹ^{לז}, כִּי

ביאור רמב"ן

הראשון, דור המבול ודור הפלגה [בפירוש הטור הגירסא: כי כן משפט אלהים בארץ לעולם. כלומר, מעולם - בעבר, לעולם - בעתיד]. אֲבָל כל שכן שיש לגרש את הכנענים מארץ ישראל, שכן כנען אינו ראוי לירש כלל, לפי שהוא עבד, אך שאר האומות ראויים היו בעצם לירש, אלא שבחטאם גורשו ממנו. מִכֵּמו שְׂנֵאמֵר וְיִאמֵר אֲרוּר כְּנָעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאֶחָיו. וכתב שם רבינו: והנה העבדי כנען לשם שני פעמים, רמז, כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו, כי מה שקנה עבד קנה רבו. ונכתבה זאת הפרשה להודיע, כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו. [ובדעת זקנים (להלן ט כה) כתב: עבד עבדים -] ב- [פעמים] שאינו יוצא לחירות עולם]. מִאֲרָץ יִשְׂרָאֵל הוּא הַמְּקוֹם הַמּוֹבָחָר בְּכָל הָעוֹלָם כּוֹלּוֹ לִישׁוּב בְּנֵי אָדָם, וְהַכְנַעְנִיִּים שֶׁהֵם עֲבָדִים אֵינֶם רְאוּיִם לְרִשְׁתָּ אוֹתָהּ. מִבְּעַפְּ הַכְּתוּב בִּישְׁעִיה (מא ח) וְאֵתָה יִשְׂרָאֵל עֲבָדֵי גּוֹי זָרַע אֲבָרָה אֲהָבִי.

שם רבינו: ורבותינו דרשו (סנהדרין קח). 'וימח' בעולם הזה, 'וימחו' מן הארץ' מן העולם הבא. עשו הארץ הנוכרת כאן ארץ החיים. אֲבָל כמו שנאמר (שם) 'וישאר אך נח ואשר אתו בתבה'. שנמלטו נח ובניו מן המבול ע"י שהייתם בתיבה. [וראה בדברי רבינו (טו, טז) א] אִם בְּנֵי שֶׁל נֹחַ נִיחְלוּ זִכְרוֹת אֲבִיהֶם אוֹ זִכְרוֹת עֲצָמָם, וּמִלִּשׁוֹן רִבִּינוּ כֵּאֵן מִשְׁמַע שֶׁנֶּח לְבָדוֹ הִיָּה הַצִּדִּיק. אֲבָל דּוֹר הַפְּלָגָה. אֲבָל כְּנֵאמֵר לְהֵלֵךְ (יא ח-ט) 'ויפץ ה' אותם משם על פני כל הארץ וגו' ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ'. [והוא מלשון הכתוב בתהלים (קו כז)]. אֲבָל כְּנֵאמֵר לְהֵלֵךְ (י ה) 'מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשונו למשפחותם בגויהם'. אֲבָל פִּירוּשׁ, רְאוּי שֶׁהִדְבֵּר יִתְנַהֵג כֵּן לְעוֹלָם, שְׂכֵאשֶׁר הַגּוֹי הַיּוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל יִחְטָא, יִגְרֹשׁ מִן הָאֶרֶץ. אֲבָל זֶהוּ תְּשׁוּבַת יִשְׂרָאֵל לְאוֹמוֹת הָעוֹלָם שִׁיטְעֵנוּ לְסֻטִּים אִתָּם, כִּי עֲבוּר שְׁחָטָתָם, נִטְלָה ה' מִמֶּכֶם, וְנִתְּנָה לָנוּ. אֲבָל וְלֹכֵן סִפְרָה הַתּוֹרָה בְּתַחֲלִילָה שֶׁכֵּן הִיָּה מִשְׁפֵּט ה' עִם אָדָם

מקורות ועיונים

אוהבו, שהכוונה היא בעבור היות ישראל זרעו של אברהם אבינו שנקרא (ישעיה מא ח) 'אברהם אוהבו'. ולכאורה מה לנו אם ישראל הם זרע אוהבו אם לאו, אחר כי בעבודתו ינחלוהו, היינו מצד עבודתם העצמית. אמנם הנה כתב רבינו (להלן יג יז) בפסוק 'לך אתננה ולזרעך עד עולם' שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך, כמו שאמרו רבותינו ירושה היא להם מאבותיהם. נמצא מבורר דוכו ישראל בארץ ישראל בכוונה, האחד: בזכות עבודתם את ה', והשני: ירושה הארץ להם מאביהם אברהם אבינו שתחזיק בארץ והנחילה מעכשיו בחייו לזרעו, עד שארץ ישראל ירושה היא להם מאבותיהם. ויובן לשון רבינו שהזכיר ב' הדברים, האחד: עובדי ה', והשני: זרע אוהבו.

והנה מצינו בכתובים ובדברי חז"ל כי ארץ ישראל היא 'ירושה' והיא 'מתנה'. בכתובים, שנאמר (ויקרא טו כ) 'ורשת את הארץ אשר ה"א נתן לך' - הנה הזכירו הכתובים ירושה ומתנה. וכן הוא בדברי חז"ל, שהביא רבינו דברי חז"ל (בבב קטז) 'ירושה היא להם מאבותיהם'. ואמרו עוד (ברכות ה) 'שלוש מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, ואחת מהשלוש היא ארץ ישראל ירושה', הרי שגם חז"ל החשיבו ארץ ישראל בירושה ומתנה. ויתכן כי 'המתנה' היא בזכות עבודתם, כדכתיב: 'ויתן להם ארצות גוים וגו' בעבור ישמרו חקיו וגו'. ו'הירושה' היא ההנחלה שהנחיל אברהם אבינו את זרעו.

[יג] עבדי ה' זרע אוהבו. ביאר כאן רבינו כי יש שני תנאים לירשת הארץ, האחד, עבדי ה', והשני, זרע אוהבו. התנאי הראשון חזר רבינו וכתבו להלן 'והשכין בו עובדי שידעו

ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו, ופישון הוא נילוס מצרים, כדברי הראשונים. אבל כאשר יש בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן, והם לאלה יסוד. וכע"ז כתב רבינו בדרשת 'תורת ה' תמימה'.

[יז] ותפשו להם המקומות למשפחותם בגויהם. בפרשת נח (להלן יא ח) כתב רבינו, שאף שבתורה נזכר שהתיישבו בארצותם לפני המעשה שנתפלגו, מכל מקום היה זה רק אחר הפלגה שנופצו בכל העולם, ולכן סידר רבינו כאן את מעשה הפלגה לפני שנחלקו לארצותם.

[יא] מבחר מקומות הישוב. וכתב רבינו להלן (י טו) שארץ כנען לגבולותיה, מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל, והיא

חבל נחלתם, שנאמר (דברים לב ח) 'בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל', אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען, מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל, כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד. והנה כאן לא פירש רבינו מעלתה של ארץ ישראל, אבל להלן (יז) כתב רבינו כי המקום ההוא מבחר המקומות באמצע הישוב, וכיו"ב כתב רבינו (דרשת קהלת) 'ארץ ישראל אמצעות העולם, נחלת ה' מיוחדת לשמו'.

[יב] אבלי יירשוהו עבדי ה' זרע אוהבו. בתחילה כתב רבינו כי הראויים לרשת את ארץ ישראל, הם עבדי ה', ולהלן הרחיב בזה רבינו ואמר, 'והשכין בו עובדי שידעו כי בעבודתו ינחלוהו', הרי שביאר רבינו כי התנאי לזכות בארץ ישראל היא עבודת ה', שמירת התורה והמצוות, ולאורה מדוע הוסיף שהם זרע

רש"י

נבראו. על כרחך לא לימד המקרא צדק המוקדמים והמאוחרים כלום: **ברא אלהים**. ולא נאמר צדק ה', שנחלה עלה במחשבה לברואו במדת הדין, ראה שאין העולם מתקיים, הקדים מדת רחמים ושםפה למדת הדין, היינו דכתיב (להלן ד' ז') **ציוס עשות ה' אלהים ארץ ושמים** (ראה ד"ר יצ' טו):

רמב"ן

ועמל לאמים יירשו, ^[יד] בעבור ישמרו חקיו ותורתיו וגו'. ^{כז} כלומר, ^[טז] שגשר משם מורדיו, והשפין בו עובדיו ^{כז}, שידעו ^{כז} כי בעבודתו יתחלף ^{כז}, ואם יחטאו לו ^[יז] מיד תקיא אותם הארץ, פאשר קאה את הגוי אשר לפניהם ^{כז}: ואשר יבאר הפרוש שפתיבתי ^{כז}, לשונם בבראשית

ביאור רמב"ן

מג ישראל יירשו את ארצות הגויים, ואת עשרם שבא להם בעמלם, וכל זאת בתנאי [בעבור] שישמרו את חוקי התורה (ד"ק שם). וראה בעיונים שזהו תנאי בשיבת הארץ אבל לא תנאי בעצם מתנת הארץ. מד וזו כוונת רבי יצחק שאמר 'ונתנה לאשר ישר בעיניו', כלומר לעובדיו. מה וזו כוונת 'בעבור' האמור בפסוק. מו על פי הכתוב בתהלים (סו לו)

מקורות ועיונים

לזה פירש בעבור כי יודע השי"ת שישמרו חוקיו ויודעים כי יורסם ולא יכנס אם לא יבינו פעולות השי"ת (מהרי"א אבותם). ^[טז] ואם יחטאו לו מיד תקיא אותם הארץ. לעיל כאשר דיבר רבינו על גויי הארצות, כתב 'ראוי הוא כאשר יוסיף הגוי לחטוא שיבאד ממקומו, ויביא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם'. אך כאשר דיבר על עם ישראל בארץ ישראל, כתב רבינו כאן 'אם יחטאו לו מיד תקיא אותם הארץ', ולא כתב שיביא גוי אחר לרשת מידם את ארצם. רמז רבינו כאן למה שכתב (להלן טו יח) שהבטיח הקב"ה לאברהם את הארץ 'לאחוזת עולם', לאמור שאם יגלו ממנה עוד ישובו וינחלוה, כלומר, שארץ ישראל היא נחלת עם ישראל לדורות עולם, ומתנה זו לא תופקע מהם לעולם. ולכן כאשר יחטאו תקיא אותם הארץ ולא יהיו ראויים לשבת בה, אך אין זו הפקעת מתנתה. וראה בספר אור החיים (ויקרא כה ב) שכתב כי מתנת ארץ ישראל ניתנה בלא כל תנאי, לפיכך אין ביטול למתנת ארץ ישראל עד עולם עיי"ש, וזו דעת רבינו כאן, באין שום תנאי בעצם 'מתנת הארץ', אבל התנאי של 'בעבור ישמרו חוקיו' הוא תנאי 'בישיבת הארץ', שאין ארץ ישראל סובלת חוטאים והיא מקיאה אותם מתוכה, אמנם מתנת הארץ לישראל היא החלטית וקיימת לעד ללא ביטול.

^[יז] מיד תקיא אותם הארץ. וכתב רבינו (ויקרא שם כה) שהארץ היא נחלת השם הנכבד ותקיא כל מטמא אותה, ולא תסבול עובדי ע"ז ומגלים עריות, וכן שנו בספרא (קדושם יא יד), 'ולא תקיא הארץ אתכם וגו', ארץ ישראל אינה כשאר ארצות, שאינה מקיימת עובדי עבירה. וראה בדברי רבינו להלן (יח ט) שביאר שמשפט אנשי סדום היה למעלת ארץ ישראל, שהיא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות, וכאשר תקיא את הגוי כולו מפני תועבותם, הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות. ושמום עליהם השמים והארץ, והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם. שאף שיש אומות רעים וחטאים מאד שלא עשה בהם ככה, לאנשי סדום עשה כך, משום מעלת ארץ ישראל ששם היכל ה'.

^[יח] מה שנברא ביום ראשון. מלשון המדרש שפירט 'מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני' מוכח שקושיית המדרש על הודעת פרטי סדר הבריאה, ולא על הודעת כלל החידוש (יפה תואר).

כי בעבודתו ינחלוה. ולכאורה הרי מקרא מפורש סותר דבריו, כדכתיב (דברים ט ד) 'אל תאמר בלבבך בהדוף ה"א אותם מלפניך לאמור בצדקתי הביאני ה' לרשת את הארץ וגו', לא בצדקתך ובישר לבבך אתה בא לרשת את ארצם כי ברשעת הגויים וגו', ולמען הקים את הדבר אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב. הרי מבואר שלא זכו ישראל לירושת הארץ בצדקתם ובעבודתם, אלא אך ורק בעבור השבועה שנשבע ה' לאבותינו, וזה סותר דברי רבינו שכתב כאן שזכו ישראל לירושת הארץ בהיותם עבדי ה' אשר בעבודתם ינחלוה. וראה (שם) דברי רבינו 'לא תחשוב כי עשה ה' עמך כל זה בצדקתך וכו', חזר וביאר לא בצדקתך, שתהיה צדיק במעשה. ולא אפילו בלב ישר שיהיה לך וכו', ובעבור שבועת אבותיך ירשת אותה הארץ, כי אין החטא שלך יכול לבטל המתנה שנתן לאבותיך כי בשבועה נתנה להם. הרי דברי רבינו המפורשים כאן ושם סותרים זה את זה.

אך שם בהמשך הוסיף: ויש על השואל לשאול, שהרי אמר 'כי מאהבת ה' אתכם', והנה הם אהובים למעלה, והשם לא יאה רק את הטובים, כי רשע וזרע חסם שנאה נפשו, אם כן גם בצדקתם יירשו ארץ. והתשובה, כי שם ידבר עם ישראל בכללם, וכאן יוכיח הדור ההוא שהיו ממרים את ה' מיום היותם במדבר. ע"כ. מעתה מבואר, כי דוקא לדור המדבר אמר 'לא בצדקתך ובישר לבבך', אך בניהם אחרים דור באי הארץ עליהם נאמר 'מאהבת ה' אתכם'. והם זכו לירושת הארץ בכ' התנאים שכתב רבינו, מצד היותם עבדי ה', ומצד היותם זרע אברהם אוהבו ובעבור השבועה שנשבע ה' לאבותם.

^[יח] בעבור ישמרו חקיו. ראה בביאור שנתבאר תיבת 'בעבור'. וכ"כ רבינו (שבת פח. ד"ה ואת): 'וג"ל לומר דמתחלה וכו' לא נתן להם הארץ אלא כדי שיקיימו התורה, כמו שמפורש בתורה בכמה פרשיות, וכתיב 'יתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חוקיו ותורותיו יצוורו', והם עצמן מתחלה לא עכבו בדבר כלל וכו' אלא ברצון נפשם מעצמם אמרו (שמות כד ז) 'כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע', לפיכך כשעברו על התורה עמד ההגלם מן הארץ. וראה בחידושי הר"ן (שבת שם) ביתר ביאור.

^[טז] שגירש משם מורדיו. נראה לכאורה הכתוב שפירש שנותן להם הארץ בעבור שישמרו חוקיו, ולא מפני זכותם,

רמב"ן

בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים וְגו'.^א פָּתַח רִשְׁי, ^[כא] אֵין הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דְרִשְׁנִי, כְּמוֹ שֶׁדִּרְשׁוּהוּ רַבּוֹתֵינוּ (ב"ר א א) בְּשִׁבְלִי הַתּוֹרָה^ב שֶׁנִּקְרָאת 'רֵאשִׁית דְּרָכּוֹ' (משלי ח כב)^ג, וּבְשִׁבְלִי יִשְׂרָאֵל (ויק"ר לו ד) שֶׁנִּקְרָאוּ 'רֵאשִׁית תְּבוּאָתָה' (ירמיה ב ג)^ד. וְהַמְדַּרְשׁ הַזֶּה לְרַבּוֹתֵינוּ סְתוּם וְחֲתוּם מְאֹד, כִּי דְבָרִים רַבִּים מֵצֵאוּ שֶׁנִּקְרָאוּ 'רֵאשִׁית', וּבְכָלֶם לָהֶם מְדַרְשִׁים^ה, וְקִטְנֵי אֲמָנָה יִסְפְּרוּ בָהֶם לְרַבָּם^ו. אָמְרוּ (ב"ר שם ד), בְּזִכּוֹת שֶׁלֶשָׁה דְבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם, בְּזִכּוֹת חֵלָה וּבְזִכּוֹת מַעֲשָׂוֹת וּבְזִכּוֹת בְּפוּרִים, בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים^ז, אֵין רֵאשִׁית אֶלָּא חֵלָה, שֶׁנֶּאֱמַר (במדבר טו כ) 'רֵאשִׁית עֲרִיסוֹתֵיכֶם חֵלָה'^ח. וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא מַעֲשָׂוֹת^ט, שֶׁנֶּאֱמַר (דברים יח ד) 'רֵאשִׁית דִּגְנֶךָ'^י. וְאֵין רֵאשִׁית אֶלָּא בְּפוּרִים,

הֵלֹא אָמַר שֶׁל בְּזִיזוֹת אֲתָם^{יא}. וְיִשְׂרָאֵל מְשִׁיבִין לָהֶם, וְאֲתָם הֵלֹא בְּזִיזָה הִיא בִּינְדָכֶם, 'הֵלֹא הַכַּפְתָּרִים הַיֵּצְאִים מִכַּפְתָּר הַשְּׂמִידִם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם' (דברים כ כג)^{יב}. הָעוֹלָם וּמְלֹאוֹ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא הוּא^{יג}, כְּשֶׁרֶצָה נִתְּנוֹ לָכֶם, כְּשֶׁרֶצָה נָטְלוּ מִכֶּם וְנִתְּנוּ לָנוּ, הֵדָא הוּא דְכֻתִּיב כַּח מַעֲשִׂיו הִגִּיד לַעֲמּוֹ לַתַּת לָהֶם נִחַלַת גּוֹיִם^{יד}, בְּשִׁבְלִי לַתַּת לָהֶם נִחַלַת גּוֹיִם^{טו} הִגִּיד לָהֶם אֵת בְּרֵאשִׁית^{טז}:

וּבִכְבָּר כָּא לָהֶם בְּמָקוֹם אַחֵר עוֹד, הַעֲנִין שֶׁהִזְכַּרְתִּי בַתְּעֻלּוֹמַת מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית^{יז}, אָמְרוּ וַיֵּלֶךְ^{יח} לְהִגִּיד כַּח מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית לְבִשְׁר וָדָם אִי אֶפְשָׁר^{יט}, לְפִיכָךְ סָתַם לָךְ הַכְּתוּב בְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשְּׂמִים וְאֵת הָאָרֶץ^כ. אִם כֵּן נִתְבָּאֵר מֶה שֶׁאֲמַרְנוּ בָּזֶה^{כא}:

ביאור רמב"ן

בו עובדיו, כדי שידעו ישראל שבעבודתו ינחלו את הארץ, ואם לא יעבדוהו תקיא אותם. **כא** לכאורה היה צריך לומר 'בראשונה' ברא אלהים את השמים וגו'. **כב** ויתפרש תיבת 'בראשית' כמו 'בשביל ראשית' כלומר, בשביל הדברים הקרויים 'ראשית' [התורה וישראל] ברא אלהים וגו' (רא"ם). **כג** התורה אומרת שה' ברא אותה להיות קנויה לו, עוד לפני בריאת העולם. **כד** שם נאמר 'קודש ישראל לה' ראשית תְּבוּאָתָה', פירוש, ישראל קדושים לה' כתְּרוֹמָה האסורה לזרים. **כה** כלומר, דרשה זו שדרשו רבותינו במדרש, נפלאה וחתומה כפי פשוטה, שהרי דברים רבים נקראו בתורה 'ראשית', וכפי שיבואר. **כו** ילעגו על ריבוי הדברים המוזכרים בחז"ל בענין 'ראשית', שלכאורה אין קשר ביניהם, ואין מובן חשיבותם לומר שעבורם נברא העולם. [ראה לשון רבינו להלן בסוף הענין שכתב: קטני אמנה מעוטי חכמה, המלעיגים על דברי רבותינו. בספר מאירת עינים גרס בלשון רבינו: וקטני אמנה יכפרו בהם]. **כז** והוא נלמד מן הפסוק 'בראשית' וגו', כלומר, בשביל השלשה מצוות הללו הקרויים 'ראשית' נוכפי שיִתְבָּאֵר מִיד ברא אלהים את השמים וגו'. **כח** שיפרישו ישראל חלה מן העיסה, בראשיתה, כלומר קודם אכילתה. **כט** כלומר, תרומות ומעשרות. **ל** לגבי תרומה נאמרה, להפריש ראשית מן הגורן.

נא כוונתם את ארץ ישראל כליסטים. **נב** 'העוים' ישבו בחצרים, וכפתורים השמידו אותם וישבו תחתם, והרי שאף הם כוזו ארץ לא להם. **נג** ע"פ הכתוב (תהלים כד א) 'לה' הארץ ומלואה'. **נד** יש מדרשים שהגירסא בהם: לתת להם נחלת גוים – כח מעשיו הגיד לעמו. ובדפוסים שלפנינו חסרים תיבות אלו. **נה** הרי ראינו מכאן לפירושו של רבינו בדברי רבי יצחק, שהתורה פתחה בסיפור בריאת שמים וארץ, כדי ליתן פתחון פה לישראל נגד טענת הגוים, שה' ברא העולם בששה ימים, וכיון שהוא בעל העולם, לכן הוא נוטלה מעוברי רצונו ונותנה למקיימי מצוותיו. **נו** פירוש, כבר הוזכר בחז"ל ענין זה שמעשה בראשית הוא סוד עמוק ותעלומה ואינו מובן מן המקראות. [ובזכרון יצחק גרס: בתעלומות מעשה בראשית אמרו ז"ל. והוא סבור שהוא שם של מדרש. ואין צורך לומר כן]. **נז** מובא במדרש שני כתובים (פ"א). והביאו בפתיחה למורה נבוכים. **נח** כלומר, שאף אם יאמרו אותו לבני אדם, לא יוכלו להבינם ולהשיגם, ואף שיחידים יכולים להשיגם וכפי שנתבאר, אמנם אף הם אינם משיגים כי אם מעט מזעיר. **נט** שלא סיפר אלא שה' בראם, סתם לשונו ולא סיפר סדר השתלשלות בריאתם ועניינם. **ס** שמעשה בראשית לא יובן מן המקראות, והם סודות עמוקים. ונמצא שלא נאמר ענין מעשה בראשית אלא כדי ללמד שגירש משם מורדיו, והשכין

מקורות ועיונים

להשיג השם הנכבד מן אחד מן הדעות, ימצא מחיצה ומסך מבדיל בינו לבינם, וכו' להיותנו מקצרים מהשיגו מפני החומר. **[כא]** אֵין הַמִּקְרָא הַזֶּה אוֹמֵר אֶלָּא דְרִשְׁנִי. לפי פירושו של מקרא 'בראשית' בא להורות סדר הבריאה, ופירושו בתחילה. אבל אי אפשר לפרש כן את הכתוב כמו שכתב רש"י שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה של אחריה, נמצא דאי אפשר לפרש הכתוב כפי פשוטו, לפיכך 'המקרא הזה אומר דרשני', וראה רא"ם וגור אריה. ולפי הדרשא, 'בראשית הם ישראל וכן 'בראשית' היא התורה. ולפי זה 'בראשית' הכתובה כאן אינה סמוכה ודבוקה לתיבה שלאחריה, כי אין פירושה 'תחילה של', אלא מתפרשת לעצמה, 'בראשית' בזכות ישראל, 'בראשית' בזכות התורה.

[נט] הִגִּיד לָהֶם אֵת הַבְּרֵאשִׁית. בִּפְ"ת הַקֶּשֶׁה שֶׁמִּלְשׁוֹן הַמִּדְרָשׁ נִרְאֶה שֶׁהוּא עוֹלָה רַק עַל מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית וְלֹא עַל כָּל הַמַּשְׁךְ מַעֲשֵׂה הַדּוּרוֹת, וּמִדּוּעַ הַמְשִׁיכּוֹ עַד פֶּרֶשֶׁת הַחֹדֶשׁ. וְכַתֵּב שִׁיתֵּכֶן שְׁצִירָן לְגִרוֹס בְּמִדְרַשׁ 'הִגִּיד לָהֶם אֵת הַדּוּרוֹת' שֶׁמִּפְרֵשׁ תִּיבַת 'לַעֲמּוֹ' שֶׁאֵמַר 'כַּח מַעֲשִׂיו הִגִּיד לַעֲמּוֹ' כְּלוֹמֵר 'לְדוּרוֹת'. וְאִכֵּן בְּמִדְרַשׁ שֶׁלֹּנוּ הִגִּירָסָא, 'הִגִּיד לָהֶם אֵת כָּל הַדּוּרוֹת', אִךְ כָּתַב שֶׁאֵין זֶה נִרְאֶה בְּלִשׁוֹן רַבִּינוּ. וְרִאֵה מֶה שֶׁהִבְאֵנוּ לַעֲלִיל בְּעִיּוֹנִים בְּשֵׁם נִמּוּקֵי שְׁמוּאֵל. **[כ]** לָהִגִּיד כַּח מַעֲשֵׂה בְרֵאשִׁית לְבִשְׁר וָדָם אִי אֶפְשָׁר. וְנִתְבָּאֵר בְּרַמְבַּ"ם (פ"ח ח"ג פ"ט): הַחֹמֶר מַחֲצִיזָה גְדוּלָּה, וּמִסָּךְ מוֹנֵעַ הַשְּׂגָת הַשְּׂכָל הַנִּפְרָד כְּפִי מֶה שֶׁהוּא עָלָיו, וְאֶפִּילוּ הִיא הַחֹמֶר זָךְ וְנִכְבֵּד, ר"ל חֹמֶר הַגִּלְגָּלִים, כ"ש זֶה הַחֹמֶר הַחֲשׁוֹךְ הַעֲכוּר אֲשֶׁר הוּא הַחֹמֶר שֶׁלֹּנוּ, וּמִפְּנֵי זֶה כָּל אֲשֶׁר יִשְׁתַּדַּל דַּעְתּוֹ